

15. *Potebnya A. A.* Iz zapisok po russkoy grammatike : v 4 t. / Aleksandr Afanas'yevich Potebnya. – M. : Uchpedgiz, 1958. – T. 1-2. – 536 s.
16. *Solntsev V. M.* YAzyk kak sistemno-strukturnoye obrazovaniye / V. M. Solntsev. – M. : Nauka, 1977. – 344 s.
17. *Ten'yer L.* Osnovy strukturnogo sintaksisa / Lyus'yen Ten'yer ; per. s frants. – M. : Progress, 1988. – 654 s.
18. *Fortunatov F. F.* Izbrannyye trudy / [pod red. M. N. Petersona]. – M. : Uchpedgiz, 1956. – T. 1. – 450 s.
19. *Kholodovich A. A.* Problemy grammaticheskoy teorii / A. A. Kholodovich. – L. : Nauka, 1979. – 304 s.
20. *Khrakovskiy V. S.* Semantizatsiya sintaksisa i teoriya chlenov predlozheniya / V. S. Khrakovskiy // Problemy sintaksicheskoy semantiki : [materialy nauchnoy konferentsii]. – M., 1976. – S. 164–171.
21. *Shul'zhuk K. F.* Sintaksis ukraїns'koї movi / K. F. Shul'zhuk. – K. : Akademiya, 2004. – 406 s.
22. *Daneš F.* A Three-Level Approach to Syntax / F. Daneš // Travaux de Cercle linguistiques de Prague. – Praha : Académie Tchecoslovaquie des Sciences, 1964. – V. 1. – P. 225–240.

Леута А. И. Проблемные вопросы теории членов предложения.

Статья посвящена анализу проблемы выделения членов предложения в отечественном и зарубежном языкознании. Рассмотрено традиционное толкование членов предложения и представлены современные взгляды на их квалификацию, попытки осмыслить их в новых понятиях. Особенное внимание сосредоточено на вопросе противопоставления главных и второстепенных членов предложения на логической и чисто лингвистической основе.

Ключевые слова: член предложения, подлежащее, сказуемое, субъект, предикат, компонент структуры, грамматическая форма.

Leuta A. I. Problem Issues on the Parts of Sentence Theory.

The article analyzes the problem of allocation of the sentence in the Ukrainian and foreign linguistics. The traditional interpretation of the sentence and modern views on their qualifications, attempts to present them in new concepts have been considered. The special attention is focused on the issue of opposing major and minor parts of the sentence in the logical and purely linguistic basis.

Keywords: sentence part, subject, predicative object, predicative structure component, grammatical form.

Лихошерстова М. Ю.

Київський національний лінгвістичний університет

**ЯДРО МІКРОПОЛІВ МИНУЛОГО ЧАСУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АРАБСЬКІЙ МОВАХ**

У статті розглянуто проблему сприйняття минулого часу різними етносами та способи його вираження в різноструктурних мовах. Виявлено спільний семантичний інваріант минулого часу; розкрито особливості функціонування дієслівних форм на позначення минулого часу в українській та арабській мовах. Особливу увагу приділено встановленню аломорфних й ізоморфних дієслівних форм вираження минулого часу в зіставлюваних мовах.

Ключові слова: форми дієслова, минулий час, семантичний інваріант.

Поняття минулого часу розглядається як один із видів семантичних відношень, що передаються мовою і відображають зв'язок між предметами, явищами та їхніми властивостями, основним змістом якого є взаємна координація у сфері минулого [12, с. 33].

При спільному інваріантному змісті цілісної думки – віднесення дії до минулого, що виступає як семантична основа функціональної взаємодії темпоральних компонентів [11, с. 48], цей сукупний зміст виявляється по-різному в неспоріднених мовах (у нашому випадку в українській і арабській), передаючи відтінки національно-

специфічного усвідомлення часової структури дійсності носіями цих мов. Хоча граматичній категорії часу і були присвячені праці українських дослідників [1; 3; 9; 16 та ін.], проте питання розкриття сутності функціональних можливостей мовних одиниць, що є маркерами категорії часу, залишається відкритим, зокрема у зіставному аспекті. Цим і зумовлюється актуальність даного дослідження.

Мета статті – визначення ядерних конститuentів мікрополів минулого часу в українській та арабській мовах.

Завдання:

– виявлення аломорфних й ізоморфних особливостей функціонування дієслівних форм на позначення минулого часу у зіставлюваних мовах.

Ідея часу найповніше виражена в дієслові, що є носієм динамічної ознаки, функціонально найбільш навантажене, саме тому ця стаття присвячена дослідженню дієслівних форм, ядерних компонентів кожного із мікрополів функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) темпоральності. При цьому варто зазначити, що темпоральну семантику можуть виражати і не менш важливі лексичні засоби, наприклад, іменники і прислівники. ФСП темпоральності, у свою чергу, об'єднує всі мовні засоби із темпоральною семантикою.

Ядро мікрополя (далі – МП) минулого часу *української мови* представлене дієслівними формами із семантикою різного ступеня віддаленості від моменту мовлення:

- минулий (доконаного виду – далі ДВ, недоконаного – далі НВ);
- давноминулий.

Дієслівна форма **минулого НВ**, взаємодіючи з категорією аспектуальності, функціонує у таких значеннях:

1) минулого узагальненого значення (мовця цікавить не характер дії, а сам факт її здійснення; досить часто зустрічається у питаннях): *З невідомих часів вона успадкувала дивовижний дрезденський клавесин, на якому свого часу грав хтось із великих, здається, Моцарт, але не той Моцарт, якого знають усі, а Франц Ксавер Моцарт, його син, котрий жив у Львові (Юрій Андрухович, Перверзія);*

2) минулого конкретної (тривалої) дії:– Так ти шо, думаєш, я за ним не гнався?! Гнався, сигналив, на всіх світлофорах ...! (Ірена Карпа, Bitches get everything);

3) минулого повторюваної дії: Люди промовляли цю мантру вголос, ходили належну кількість разів за годинниковою стрілкою по периметру Мавпячого Храму, крутили чи торкали пальцями кожну важку котушку, вірячи, що молитва, викарбувана в бронзі, під час того крутіння долинає до бога, а монах усе дивився. Може, йому просто було нудно (Ірена Карпа, Фрейд би плакав).

Реалізуючись у категорійній ситуації, форма минулого НВ може виражати одночасні дії, а, отже, реалізовувати часовий порядок: *У голові крутилася галаслива карусель і миготіли строкаті барви (Юрій Винничук, Весняні ігри в осінніх садах); Шинель постраждала менше, але вона вся сипалася і біліла личинками молі (Юрій Винничук, Діви ночі).* Також дана форма може позначати і послідовність дій у минулому: *Увечері, приспавши малого сина, Ярош обкладався на кухні книгами і писав дисертацію про літературу Єгипту, Вавилону, Ассирії, Шумеру, Аркануму і Хетського царства, але що далі він заглиблювався в тему і сягав по чергові джерела, то безнадійнішою здавалася йому ця праця, бо одні джерела породжували інші джерела (Юрій Винничук, Танго смерті).*

Дієслівна форма **минулого ДВ** виражає такі семантичні відтінки:

1) минулий узагальненого значення: Бик забув, як телятком був. Обідрали, як молоденьку липку. Попає пальцем у небо (Прислів'я та приказки);

2) минулий аористичний: Це він мені сім'ю спас...врятував. Тесть мій. А потім Нікушка народилася. Якби не він, хтозна, як би воно обернулося... Пустота була така...як чорна діра (Оксана Забужко, Музей покинутих секретів). Також ця форма може реалізуватись у категорійних ситуаціях, що виражають темпорально-аспектуальні та темпорально-модальні взаємовідношення [16, с. 65];

3) минулий перфектний (результативний): ...*Штука, одначе, в тому, що вони (чоловіки) й ніколи не прощають тим, хто став їхній поразці свідком* (Оксана Забужко, Музей покинутих секретів);

4) минула дія з результатом у сучасному: *Прийшла зима, заповнивши усе навколо. Місто завмерло у тиші ("Час")*;

5) тривала завершена дія: *Ну от, дочекалися й ми першого в історії української літератури колоніального роману* (Ірена Карпа, Фройд би плакав);

6) минулий одиничної дії: *Хтось із жінок сердито кинув водієві: "Що ти спішиш на той світ перед мерця?"* (Марія Матіос, Армагедон уже відбувся);

7) минулий початку дії: *Мої руки затремтіли. Я відчув нудотну потребу втратити останній зв'язок, останнє розуміння дійсності, яка зі мною відбувалася...* (Любка Дереш, Голова Якова);

8) раптовість дії: *У неї була жаслива істерика, коли вона серед ночі отямилася, її накололи заспокійливими ліками, вона заснула і спала до обіду, а може, тільки вдавала, що спить, бо надвечір, коли Ростислав пішов з роботи, вистрибнула з вікна і зникла* (Юрій Винничук, Весняні ігри в осінніх садах);

9) несподіваність або різкість дії: *Туман розсіявся і клубочився лише під самою стелею, сонячне проміння ряхтіло і грало на корінцях книг, ми йшли, весело перемовляючись, коли раптом щось цмигнуло за стелажем і потюпало геть* (Юрій Винничук, Танго смерті);

10) багатократність обмеженої у часі дії: – *Це він? – спитав худий лейтенант, киваючи на мене. – Він, – потупив очі Франьо з таким нещасним виглядом, ніби впізнав у мені того, хто повибивав йому вчора ввечері усі зуби* (Юрій Винничук, Діви ночі).

Оскільки первинною (ядерною) функцією **давноминулого часу** є позначення дії, що відбувалася раніше за інші дії, до моменту мовлення, давноминулий також виступає різновидом минулого. "В сучасній українській кодифікованій практиці все ширше постає діапазон вжитку форм давноминулого часу, які засвідчені в різних жанрах розмовно-побутового, художньо-белетристичного і публіцистичного стилів, що, безперечно, підтверджує "відродження" повноправного функціонування цих форм із щонайширшим спектром первинних і вторинних спеціалізацій" [3, с. 45].

В українській мові давноминулий час виражається формами V_{мин} + V_{доп} мин, V_{доп} мин + V_{мин} (*писав був, співала була, була приходила*). Значення давноминулого часу також може виражатися умовним способом V_{мин} + би(б)+ V_{доп} мин, V_{доп} мин + би(б)+ V_{мин} (*писав би був, проспівала би була, була би прийшла*) [1, с. 55]. Хоча остання є зрідка вживаною.

Вираження дії, що відбулася раніше за інші дії у минулому, реалізується завдяки вживанню *давноминулого доконаного*, наприклад: *Він тільки колись, на початку, захопився був мною як публічною особою, мною як іменем, як брендом, як епатажною красунею зі сторінок глянцевого журналу, котра ще й робить кіно* (Ірена Карпа, *Bitches get everything*).

Давноминулий недоконаний функціонує лише фоном для подальшого розгортання подій. У часовому плані дії, позначені дієсловами давноминулого часу,

характеризуються значним віддаленням від моменту, коли про них йшлося, і співвідносяться із подальшими діями, що позначаються переважно формами минулого [3]. Наприклад: *Офіціантка, поставивши їм на стіл попільничку, щезла. Вона вже вислухала нотації за те, що довго не звертала на них увагу і зволикала з меню. Брат хотів був крикнути вдруге.*

– *Спокійно, вона прийде (Любка Дереш, Голова Якова).*

В українській мові характерним є комбінаторне використання в основній предикативній позиції у висловленні екзистенційного дієслова *бути* (яке тут фактично постає як зв'язка) і пасивних дієприкметників минулого часу й корелятивних їм предикативних форм на *-но / -то*, що є так званим **перфектом** [9, с. 62], наприклад: *двір був зачинений (було зачинено)*. Так само ця конструкція може реалізуватися і в теперішньому, і майбутньому: *двір зачинений, двір буде зачинений (зачиненим)*.

Ядро МП минулого часу *арабської мови* також представлене значним розчленуванням на зони з різним ступенем віддаленості від моменту мовлення. Це три форми, зокрема й аналітичні:

- минулий простий – **فَعَلَ**;
- минулий тривалий – **كَانَ يَفْعَلُ**;
- давноминулий – **كَانَ (قَدْ) فَعَلَ**.

Минулий простий виражає дію, що відбулася до моменту мовлення [5, с. 131]. Позначаючи минулу дію, форма **فَعَلَ** індіферентна до характеру її протікання і може виражати як доконану, так і недоконану дію, при цьому тільки контекст і, рідше, лексичне значення дієслова, а не його форма, надають можливість визначити характер протікання дії [14, с. 10; 5, с. 133]:

ظَهَرَتِ الْفَجَوَاتُ الْكَبِيرَةُ الْمُنْحَوْتَةُ فِي الْجَبَلِ عَلَى أَيْدِي الْمَسَاجِينِ (عَبْدُ الرَّحْمَنِ بَكْرٌ، النَّحَاتُ الْمُحَارِبُ)؛ قَالَ مَسْئُولٌ صِينِي كَبِيرٌ أَمْسَ الْإِحْدَانِ الصِّينِ وَاتَّقَةَ مِنْ مَقْدَرَتِهَا عَلَى احْتَوَاءِ انْتِشَارِ السَّلَالَةِ الْجَدِيدَةِ مِنْ فَيْرُوسِ انْفَلُونِزَا الطَّيْبُورِ (الْحَيَاةُ – (Al Hayat

Частка **قَدْ** при вживанні з формою минулого простого часу пов'язує результат минулої дії з моментом мовлення [7, с. 23–24; 19, с. 27], наголошуючи, що дія відбулася: *قَدْ قَلْنَا ذَلِكَ* (розм.)

Таку ж функцію виконує і форма **فَعَلَ**, утворена від дієслів розумового і чуттєвого сприйняття та дієслів мовлення [14, с. 9, 12; 18, с. 61], вказуючи на перфектність дії: *نَعَمْ، فَهَمَّتْ كُلُّ شَيْءٍ بِأَسْتَاذِي!* (розм.)

Водночас вираження перфектності не є основною функцією для дієслівної форми **فَعَلَ**, оскільки з нею уживається лексично обмежена група дієслів у певній мовленнєвій ситуації.

Якщо ж частці **قَدْ** передує префікс **لِ** і коли вона отримує форму **لَقَدْ**, тоді відбувається посилення впевненості у виконанні дії, що виражається дієслівною формою **فَعَلَ** [18, с. 72], наприклад:

لَقَدْ نَشَرْتُ عَقَبَ كَأْسِ الْأُمَمِ الْأَفْرِيْقِيَّةِ فِي “قَلَمِينٍ” رِسَالَةَ مُؤَلِّمَةٍ مِنْ قِتَاةٍ ... (بِلَالٌ فَضْلٌ، سِتُّ الْحَاجَةِ مِصْرَ).

У випадку віднесення речення загалом до минулого вживання частки **قَدْ** разом зі сполучником **وَ** форма минулого часу вказує на попередність цієї дії відносно інших минулих дій [2, с. 153]:

قَرَأْتُ الْكِتَابَ وَقَدْ بَدَأْتُ اللَّيْلَةَ (سَلِيمَانُ فَيَاضٌ، إِبْنُ بَطُوْطَةَ: رِحَالَةُ الْإِسْلَامِ).

Якщо згадане вище поєднання частки і префікса стоїть перед дієслівною формою теперішньо-майбутнього часу **يَفْعَلُ**, то функцією частки стає наголошення на невпевненості, сумніві щодо виконання дії [18, с. 72]. Це пояснюється тим, що самостійно форма **يَفْعَلُ** вказує на незавершену дію.

Минулий тривалий час **كَانَ يَفْعَلُ** позначає тривалу дію в минулому, дію, що відбувалася в минулому багаторазово [4, с. 127; 5, с. 570; 7, с. 25], або постійну, звичайну для минулого часу [14, с. 14]. Наприклад:

كان الغناء في مصر يمضي على مستويين كلاهما يلعب دوراً خطيراً جداً في حياة الانسان (خيرى شلبي، كتب و ناس)؛ **كان مصر تعيش آنذ عهداً زاهراً من الرخاء، و القوة السياسية، في عهد السلطان المملوكي** (سليمان فياض، ابن بطوطة: رحالة الاسلام).

Також ця дія може і не стосуватися певного моменту й не мати обмежень щодо тривалості процесу в минулому [5, с. 570]. Наприклад:

في تلك الوقت كان مصور يرسم لوحات منظر طبيعي النهار و الليل (الحياة الجديدة) Al-Hayat Al- (Jadida).

Іншою функцією є вказівка на те, що тривала дія, яка розпочалася раніше іншої дії у минулому, все ще триває в момент здійснення цієї іншої дії [5, с. 570]. Оскільки ця часова конструкція крім часової віднесеності дії постійно вказує і на характер протікання дії, її можна розглядати як вищо-часову форму, наприклад:

كنا نلعب الشطرنج عندما دخل ابو صديقي الى الغرفة... (خيرى شلبي، كتب و ناس).

У випадку необхідності надання особливого значення саме тривалості дії, використовуються дієслова, що містять сему 'тривалості', а саме **ظَلَّ** та **اِسْتَمَرَّ** [19, с. 38].

Крім того, минулий тривалий час в арабській мові виражається аналітичною конструкцією **كانَ فَاعِلاً**. При цьому допоміжне дієслово **كانَ** відмінюється, а дієприкметник активного стану (термін за [10, с. 208]), що виступає у ролі смислового дієслова, узгоджується з підметом у роді й числі. Дієприкметник дійсного (активного) стану, який керується допоміжним дієсловом **كانَ**, завжди стоїть у знахідному відмінку [5, с. 571; 6, с. 14]. Наприклад:

وكان "ناخت" واقفاً كالجبل الشاهق وقد شق سيفه الخائنة الى نصفين.. (عبد الرحمن بكر، النحات المحارب)؛ **كان "رام" فاتحاً عينيه ينظر اليها يهدبها ابتسامته الصافية..** (عبد الرحمن بكر، النحات المحارب).

На відміну від конструкції **كانَ يَفْعَلُ**, яка виражає або тривалу, або багаторазову дію, дієприкметникова конструкція **كانَ فَاعِلاً** виражає тривалу дію не як процес, а як притаманну суб'єкту в певний проміжок часу змінну ознаку. Дія, виражена цією конструкцією, також слугує фоном для інших дій у минулому [4, с. 127; 5, с. 571].

Давноминулий, або минулий означений (термін за [14, с. 14]), час виражає дію, що передує певній дії у минулому, або минулу попередню дію, з наслідками якої пов'язані подальші дії [15, с. 314]. У сучасній мові до складу цієї конструкції звичайно включають частку **قد**, що ставиться або перед повнозначною частиною, або перед дієсловом **كانَ**. Таким чином, загальна формула давноминулого часу виглядає так: **كانَ قَدْ فَعَلَ** [5, с. 572; 17, с. 103]. У даному випадку дієслівна форма виражає не лише часову послідовність дій, а й причинно-наслідковий зв'язок між ними, і в цьому аспекті вона є аналогом англійського Past Perfect [4, с. 342; 8, с. 86].

كان المرض قد أجهد ابن بطوطة فبقى بعد الحج مجاوراً للكعبة (سليمان فياض، ابن بطوطة: رحالة الاسلام).

Значно рідше дієслівна часова форма давноминулого часу виконує функцію вираження дії, що відбулася давно і не пов'язана з іншими діями в минулому [5, с. 572], та дію, що відбулася нещодавно до моменту мовлення [7, с. 25].

Деякі мовознавці [7, с. 25; 15, с. 314] виділяють також у сфері минулого аналітичну конструкцію **майбутнього в минулому** – **كانَ سَيَفْعَلُ**, вказуючи, що вона вживається надзвичайно рідко й позначає дію, що є майбутньою відносно минулого моменту або будь-якої минулої дії. Водночас аналіз ілюстративного матеріалу не виявив жодного випадку функціонування цієї конструкції; більш того, навіть у сучасних граматиках **майбутній у минулому** не виділяється. Оскільки основними вимогами виділення ядерних компонентів мікрополів є високий ступінь

функціонального навантаження та частотності вживання, ми не можемо віднести цю аналітичну конструкцію до ядра МП минулого часу. Досліджені вище форми надають можливість передачі відмінностей між близьким і віддаленим минулим, дискретним і недискретним та іншими різновидами дії у минулому.

Дієслівна форма минулого простого є динамічно-розповідною: за її допомогою позначаються дії, які змінюють одна одну на осі часу від минулого до майбутнього. При цьому, якщо говорити про темпорально-аспектуальні відношення, то варто наголосити на реалізації насамперед категорії часу. Видова характеристика дії, вираженої формою простого минулого, не реалізується у самій формі, а залежить від мовного середовища, семантики самого дієслова. Хоча при цьому, реалізуючись у мовленні, дієслово у формі простого минулого часу має тенденцію виражати відтінок внутрішньої межі дії. На противагу формі простого минулого часу, аналітичні форми (минулий тривалий, давноминулий і майбутній у минулому) є статичними. Вузкість, обмеженість семантики досліджуваних аналітичних часових форм пояснює той факт, що їхня реалізація трапляється значно рідше (а форма майбутнього часу в минулому взагалі маловживана), ніж форми простого минулого часу.

Аналіз структури граматичного ядра згаданого МП досліджуваних мов показує різний ступінь членування однакового змісту при відображенні дійсності. Минулий час в арабській мові має декілька сегментів, а в українській мові він менш розчленований. На противагу трьом основним формам минулого часу в арабській мові, в українській мові існує лише дві форми (видова пара доконаний / недоконаний виражає лише видову ознаку, що проявляється на лексичному рівні, а не граматичному). Структура ядра арабського МП минулого часу відображає поділ на зони, що вказують на різну віддаленість минулої дії від дійсності точки відліку. І хоча в українській мові функціонує форма давноминулого часу, проте вона є дуже рідкісною у вживанні, факультативною. “Теоретично значення давноминулої дії в українській мові, яке реалізується за допомогою аналітичного плюсквамперфекта, відрізняється від значення простої минулої дії наявністю двох супровідних смислових характеристик: а) це має бути минула дія, яка відбувалася раніше іншої минулої дії; б) така дія має бути поєднана з опорною минулою дією відношеннями протиставлення. При цьому ключовим є саме той смисловий компонент, що зазначений у другому пункті. Власне давноминула дія (без наявності протиставного моменту) перетинається з минулою простою дією і фактично без обмежень може реалізуватися в мовленні за допомогою простого минулого часу” [9, с. 119].

Внутрішньомовна диференціація дієслівних форм в арабській мові віддзеркалює відмінності в категоризації навколишньої дійсності представниками арабського етносу і спирається на її аспектуальний складник (характер протікання дії). Уже згадувалося, що українській мові властива одна регулярна часова форма дієслова, яка реалізує сему минулого часу. Отже, сприйняття представниками українського етносу часу та його мовна реалізація, в даному випадку минулого, є достатньо однозначною. Додаткові смислові характеристики дії, істотні для носіїв арабської мови, майже ніколи не відіграють тієї ж ролі – в українській. Важливим залишається лише видова кореляція. Іншою є ситуація в арабській мові. Насамперед, це стосується поділу на відтинки часу: минула дія, минула тривала дія, давноминула дія, майбутнє в минулому.

Як показує дослідження, морфологічні одиниці МП минулого часу в обох мовах достатньо самостійні в темпоральній організації висловлення і не потребують у більшості випадків підтримки лексичних засобів, що позначають минулий час. Більш того, існує думка, що в “арабській мові дієслово зберігає своє центральне

положення у вираженні темпоральних значень лише в МП минулого часу” [13, с. 131]. В обох мовах ядро виявляється граматикалізованим: відсоток вживаних морфологічних елементів, що входять до складу МП минулого часу, становить відповідно 67,3% в арабській і 66,8% в українській мовах. Сказане вказує на морфологічний характер вираження значення минулого часу в обох мовах.

Варто зазначити, що не всі ядерні компоненти виконують однакове навантаження в мовленні. Так, у 87% випадків вживання ядерних компонентів МП минулого часу в арабській мові використовується форма простого минулого – **فَعَلَ**. А отже, реалізація інших форм на позначення минулого часу в мовленні становить лише 13%.

Функціональне вживання **فَعَلَ** майже еквівалентне вживанню української форми простого минулого, що є категорійною ядерною формою МП минулого часу в українській мові. Форма **فَعَلَ** в арабській мові і форма простого минулого часу в українській – мають більш однозначний характер, відсоток їхнього вживання у значеннях інших часів досить незначний.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у вивченні взаємодії ядерно-периферійних компонентів МП минулого часу та особливостей їх реалізації в категоріальних ситуаціях, пов’язаних із метафоризацією.

Л і т е р а т у р а

1. *Бондар О. І.* Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові. Система засобів вираження : [наукова монографія] / Олександр Іванович Бондар ; Одеськ. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О. : Астропринт, 1996. – 192 с.
2. *Головацький Я. Ф.* Грамматика русского языка / Яков Федорович Головацкий. – Львов : Галицко-русская матица, 1849. – 219 с.
3. *Загнітко А. П.* Знову давноминулий? / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – Вип. 2. – С. 40–45.
4. *Ибрагимов И. Д.* Интенсивный курс арабского языка : в 3-х ч. : Ч. 1 / Ибрагим Джавпарович Ибрагимов. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2006. – 412 с.
5. *Ковалев А. А.* Учебник арабского языка / Александр Александрович Ковалев, Григорий Шамилевич Шарбатов. – [4-е изд.]. – М. : “Восточная литература” РАН, 2004 – 752 с.
6. *Мамедалиев В. М.* Сравнительно-типологический анализ временных форм глагола в современных арабском и азербайджанском литературных языках : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.17 “Семитские языки” / Васим Мамедали оглы Мамедалиев. – Тбилиси : Изд-во Тбилисского ун-та, 1968. – 23 с.
7. *Мамедалиев В. М.* Категория времени, лица и наклонения в современном арабском литературном языке коммуникации : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.17 “Семитские языки” / Васим Мамедали оглы Мамедалиев. – Тбилиси : Изд-во Тбилисского ун-та, 1974. – 52 с.
8. *Петрова Ю. І.* Система часових аналітичних дієслівних форм в єгипетському діалекті арабської мови / Ю. І. Петрова // Сходознавство. – 2009. – № 45–46. – С. 81–91.
9. *Сорокін С. В.* Турецька й українська мови в системі координат “ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ” : [монографія] / Сергій Володимирович Сорокін. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – 341 с.
10. *Субх А.* Арабська мова: Граматика, морфологія, синтаксис / Алі Субх, Максим Субх. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. – 337 с.
11. *Тарасова Е. В.* Языковое поле как единица дидактической типологии : [учеб. пособие для студ. IV–V курсов ф-та ин. языков (английское отделение)] / Е. В. Тарасова. – Харьков : ХГУ, 1991. – 111 с.
12. *Тарасова Е. В.* Время и темпоральность / Е. В. Тарасова. – Х. : Основа, 1992. – 136 с.
13. *Финкельберг Н. Д.* Арабский язык. Курс теории перевода / Наталья Дмитриевна Финкельберг. – М. : Восток – Запад, 2004. – 232 с.
14. *Храковский В. С.* Видовременные отношения в системе личных форм глагола в арабском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук / В.С. Храковский. – Ленинград : Би., 1961. – 18 с.

15. Шарбатов Г. Ш. Арабский литературный язык, современные арабские диалекты и региональные обиходно-разговорные языки / Г. Ш. Шарбатов // Языки Азии и Африки, IV. – Кн. 1. – М. : Наука, 1991. – С. 250–330.
16. Шевчук О. С. Семантичні можливості граматичної категорії часу в сучасній українській мові / О. С. Шевчук // Грамматическая семантика глагола и имени в языке и речи : сб. науч. трудов / [ред. кол. : Н. А. Луценко]. – К. : УМК ВО, 1988. – С. 61–69.
17. Юшманов Н. В. Грамматика литературного арабского языка / под ред. и с предисл. И. Ю. Крачковского. – [5-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 168 с.
18. Aboudi J. H. A text-based model for the disambiguation of the temporal interpretation of the verb in modern standard Arabic: thesis in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Jawad Hassan Aboudi. – University of Salford, 1987. – 254 p.
19. Sekhri Ouided. Problems in translating Tenses from English into Arabic. The Present Perfect: A case study: dissertation submitted in partial fulfillment of the requirement for the Master Degree in Applied Language Studies / Sekhri Ouided. – People's democratic republic of Algeria : Mentouri university – Constantine, 2008 – 2009. – 120 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. Андрухович Ю. Перверзія / Юрій Ігорович Андрухович. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. – 288 с.
  21. Винничук Ю. П. Весняні ігри в осінніх садах / Юрій Павлович Винничук. – Х. : Книжний клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2007. – 285 с.
  22. Винничук Ю. П. Діви ночі / Юрій Павлович Винничук. – Львів : Кальварія, 2007. – 247с.
  23. Винничук Ю. П. Танго смерті / Юрій Павлович Винничук. – Х. : Фоліо, 2012. – 379 с.
  24. Дереш Л. Голова Якова: Алхімічна комедія / Любко Дереш. – Х. : “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2012. – 240 с.
  25. Забужко О. Музей покинутих секретів: Роман / Оксана Забужко. – [2-е вид., доп.]. – К. : Факт, 2009. – 832 с.
  26. Карпа І. Фройд би плакав / Ірена Карпа. – Х. : Фоліо, 2004. – 378 с.
  27. Карпа І. Bitches get everything / Ірена Карпа. – Х. : “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2010. – 238 с.
  28. Матіос М. Армагедон уже відбувся : повість / Марія Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2011. – 112 с.
  29. Прислів'я та приказки [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://traditions.org.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky>
  30. Час (офіційний Інтернет-портал газети “Час”) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.chas.cv.ua/>
  31. Al Hayat – الحياة(офіційний Інтернет-портал газети “Аль-Хаят”) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://alhayat.com>
  32. Al-Hayat Al-Jadida – الحياة الجديدة (офіційний Інтернет-портал газети “Аль-Хаят Аль-Джядіда”) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.alhayat-j.com/newsite/index.php>
- ابن بطوطة. سليمان فياض: رحالة الاسلام. – القاهرة: مؤسسة الاهرام للنشر و التوزيع، ١٩٩٩. – ٦٣ ص.
 بلال فضل. ست الحاجة مصر. الطبعة الاولى. – دار الشروق، ٢٠١٢. – ١٦٤ ص.
 خيرى شلبى. كتب و ناس. – القاهرة: دار الهلال، ٢٠٠٩. – ٢٤٢ ص.
 عبد الرحمن بكر. النحات المحارب. – مصر: مكتبة مصر الناشر، ٢٠٠٨. – ١٣٤ ص.

References

1. Bondar O. Í. Temporal'ní vıdnoshennya v suchasníy ukráıns'kíy líteraturníy movı. Sistema zasobıv vırazhennya : [naukova monografıya] / Oleksandr Ívanovich Bondar ; Odes'k. derzh. un-t ím. Í. Í. Mechnikova. – O. : Astroprint, 1996. – 192 s.
2. Golovatskiy YA. F. Grammatika russkogo yazyka / Yakov Fedorovich Golovatskiy. – L'vov : Galitsko-russkaya matitsa, 1849. – 219 s.
3. Zagnıtko A. P. Znovu davnomınıuliy? / A. P. Zagnıtko // Língvístichní studíı. – Donets'k : DonDU, 1996. – Vip. 2. – S. 40–45.
4. Ibragimov I. D. Intensivnyy kurs arabskogo yazyka: v 3-kh ch.: CH. 1 / Ibragim Dzhavparovich Ibragimov. – M. : AST : Vostok – Zapad, 2006. – 412 s.
5. Kovalev A. A. Uchebnik arabskogo yazyka / Aleksandr Aleksandrovich Kovalev, Grigoriy Shamilevich Sharbatov. – [4-ye izd.]. – M. : “Vostochnaya literatura” RAN, 2004 – 752 s.

6. *Mamedaliyev V.M.* Sravnitel'no-tipologicheskii analiz vremennykh form glagola v sovremennykh arabskom i azerbaydzhanskom literaturnykh yazykakh: avtoref. diss. na soiskaniye nauch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.17 "Semitskiye yazyki" / Vasim Mamedali ogly Mamedaliyev. – Tbilisi : Izd-vo Tbilisskogo un-ta, 1968. – 23 c.
7. *Mamedaliyev V. M.* Kategoriya vremeni, litsa i nakloneniya v sovremennom arabskom literaturnom yazyke kommunikatsii : avtoref. diss. na soiskaniye nauch. stepeni dokt. filol. nauk : spets. 10.02.17 "Semitskiye yazyki" / Vasim Mamedali ogly Mamedaliyev. – Tbilisi : Izd-vo Tbilisskogo un-ta, 1974. – 52 c.
8. *Petrova YU. Í.* Sistema chasovikh analitichnykh díslivnykh form v ègípets'komu díalektí arabs'koí movi / YU. Í. Petrova // Skhodoznavstvo. – 2009. – № 45–46. – S. 81–91.
9. *Sorokín S. V.* Turets'ka y ukraíns'ka movi v sistemí koordinat "VID – CHAS – MODAL'NÍST" : [monografíya] / Sergiy Volodimirovich Sorokín. – K. : Vid. tsentr KNLU, 2009. – 341 s.
10. *Subkh A.* Arabs'ka mova: Gramatika, morfologíya, sintaksis / Alí Subkh, Maksim Subkh. – K. : Kíiv. nats. un-t ím. T. Shevchenka, 2003. – 337 s.
11. *Tarasova Ye. V.* YAzykovoye pole kak yedinita didakticheskoy tipologii : [ucheb. posobiye dlya stud. IV–V kursov f-ta in. yazykov (angliyskoye otdeleniye)] / Ye. V. Tarasova. – Khar'kov : KHGU, 1991. – 111 s.
12. *Tarasova Ye. V.* Vremya i temporal'nost' / Ye. V. Tarasova. – KH. : Osnova, 1992. – 136 c.
13. *Finkel'berg N. D.* Arabskiy yazyk. Kurs teorii perevoda / Natal'ya Dmitriyevna Finkel'berg. – M. : Vostok – Zapad, 2004. – 232 s.
14. *Khrakovskiy V. S.* Vidovremennyye otnosheniya v sisteme lichnykh form glagola v arabskom yazyke : avtoref. dis. na soiskaniye nauch. stepeni kand. filol. nauk / V. S. Khrakovskiy. – Leningrad : B.i., 1961. – 18 s.
15. *Sharbatov G. SH.* Arabskiy literaturnyy yazyk, sovremennyye arabskiye dialekty i regional'nyye obikhodno-razgovornyye yazyki / G. SH. Sharbatov // YAzyki Azii i Afriki, ÍV. – Kn. 1. – M. : Nauka, 1991. – S. 250–330.
16. *Shevchuk O. S.* Semantichní mozhlivostí gramatichnoí kategorií chasu v suchasníy ukraíns'kíy movi / O. S. Shevchuk // Grammaticheskaya semantika glagola i imeni v yayke i rechi : sb. nauch. trudov / [red. kol. : N. A. Lutsenko]. – K. : UMK VO, 1988. – S. 61–69.
17. *Yushmanov N. V.* Grammatika literaturnogo arabskogo yazyka / pod red. i s predisl. I. YU. Krachkovskogo. – [5-ye izd.]. – M. : Izd-vo LKI, 2008. – 168 s.
18. *Aboudi J. H.* A text-based model for the disambiguation of the temporal interpretation of the verb in modern standard Arabic: thesis in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Jawad Hassan Aboudi. – University of Salford, 1987. – 254 p.
19. *Sekhri Ouided.* Problems in translating Tenses from English into Arabic. The Present Perfect: A case study: dissertation submitted in partial fulfillment of the requirement for the Master Degree in Applied Language Studies / Sekhri Ouided. – People's democratic republic of Algeria : Mentouri university – Constantine, 2008 – 2009. – 120 p.

Sources of illustrative material

20. *Andrukhovich YU.* Perverziya / Yuriy Ígorovich Andrukhovich. – L'viv : VNLT-Klasika, 2002. – 288 s.
21. *Vinnichuk YU. P.* Vesnyaní ígri v osínnikh sadakh / Yuriy Pavlovich Vinnichuk. – KH. : Knizhniy klub "Klub Símeynogo Dozvillya", 2007. – 285 s.
22. *Vinnichuk YU. P.* Dívi nochi / Yuriy Pavlovich Vinnichuk. – L'viv : Kal'variya, 2007. – 247s.
23. *Vinnichuk YU. P.* Tango smertí / Yuriy Pavlovich Vinnichuk. – KH. : Folío, 2012. – 379 s.
24. *Deresh L.* Golova Yakova: Alkhímichna komediya / Lyubko Deresh. – KH. : "Klub Símeynogo Dozvillya", 2012. – 240 s.
25. *Zabuzhko O.* Muzey pokinutikh sekretív: Roman / Oksana Zabuzhko. – [2-ye vid., dop.]. – K. : Fakt, 2009. – 832 s.
26. *Karpa Í.* Froyd bi plakav / Írena Karpa. – KH. : Folío, 2004. – 378 s.
27. *Karpa Í.* Bitches get everything / Írena Karpa. – KH. : "Klub Símeynogo Dozvillya", 2010. – 238 s.
28. *Matíos M.* Armagedon uzhe vídbuvsya : povíst' / Mariya Matíos. – L'viv : LA "Píramída", 2011. – 112 s.
29. Prislív'ya ta prikazki [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu : <http://traditions.org.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky>
30. Chas (ofitsiyiniy Ínternet-portal gazetii "Chas") [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu : <http://www.chas.cv.ua/>
31. Al Hayat – alhyaít(ofitsiyiniy Ínternet-portal gazetii "Al'-Khayat") [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu : <http://alhayat.com>

32. Al-Hayat Al-Jadida – alḥyaʿ aljdydī (ofitsiyniy Ínternet-portal gazetī “Al’-Khayat Al’-Dzhyadída”) [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu : <http://www.alhayat-j.com/newsite/index.php>
33. *Ibn Baṭuṭa*. Suleymān Fayād: Rahhālia As-Salām [Explorers of Islam] / Ibn Baṭuṭa. – Al-Qāhira : muāssasa Al-Agām, 1999. – 63 s.
34. *Balal Faḍl*. Situ Al-Hāja Miṣr. At-Ṭaba‘ Al-Ūla [Six needs of Egypt] / Balal Faḍl. – Dar Ash-Shurūk, 2012. – 164 s.
35. *Hairi Shalbi*. Kutub va nās [Books and People] / Hairi Shalbi. – Al-Qāhira : Dar Al-Galal, 2009. – 242 s.
36. ‘bd Ar-Rahmān Bakr. An-Nahāt Al-Muhārib [Sculptor-Warrior] / ‘bd Ar-Rahmān Bakr. – Miṣr : Maktaba Miṣr An-Nāshir, 2008. –134 s.

Лихошерстова М. Ю. Ядро микрополей прошедшего времени в украинском и арабском языках.

В статье рассматривается проблема восприятия прошедшего времени разными этносами и его выражение в разноструктурных языках. Найден его семантический инвариант, и определены особенности функционирования глагольных форм, обозначающих прошедшее время, в украинском и арабском языках. Особое внимание уделено установлению алломорфных и изоморфных глагольных форм выражения прошедшего времени в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: формы глагола, прошедшее время, семантический инвариант.

Lykshosherstova M. Yu. Nucleus of Micro Field of Elapsed Time in Ukrainian and Arabic.

The article deals with the problem of the perception of the past tense by different ethnic groups, and its expression in the languages with different structures. Its semantic invariant has been found out and the peculiarities of verb forms, indicating the elapsed time, in Ukrainian and Arabic have been determined. The special attention is paid to the establishment of allomorphic and isomorphic verbal forms expressing past tense in compared languages.

Keywords: forms of the verb, past tense, semantic invariant.

**Луценко А. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АКУМУЛЕМИ “СОВІСТЬ” В РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті досліджується специфіка акумулями, вербалізованих лексею совість у двох лінгвокультурах, – англійській та російській. Здійснено аналіз репрезентації акумулями “совість” у російських та англійських лексикографічних джерелах; розкрито зміст акумулями “совість” у російській та англійській мовній свідомості. Установлено, що в англійській мовній свідомості – це скоріше раціональне почуття, яким можна керувати, а в російській лінгвокультурі – це морально-етичне поняття, що є чимось зовнішнім по відношенню до душі й тіла людини.

Ключові слова: акумуляма, мовна свідомість, совість, морально-етичні цінності.

Етичні категорії є сьогодні об’єктом вивчення не лише філософії, психології, соціології, а й лінгвістики. Саме слово “етика” походить від давньогрецького “ethos”, яке спочатку означало місце перебування, спільне житло, а згодом набуло значення: “звичай, вдача, характер, темперамент”. Слово “мораль” має латинське походження, від *mores*, що, подібно до етосу, означало характер, вдачу, звичай, а також припис, закон, правило, порядок. Термін “етика” у значенні галузі пізнання, що вивчає мораль, вперше зустрічається в Аристотеля. За лексико-семантичною характеристикою, етика – “1. Наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; 2. Норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу,